Müəllif: Vüqar Həsənbəyli
14.02.2012 19:33

"QEYR T" - Az rbaycanda ilk milli sosial-federalist t şkilatı.

1905-ci ildə Gəncədə yaradılmışdır. Təşkilata Ələkbər bəy Rəfibəyli, Gəncə (Yelizavetpol) Dairə Məhkəməsinin üzvü Ələkbər bəy Xasməmmədov, Gəncə (Yelizavetpol) şəhər polis idarəsinin pristav köməkçisi A.Quliyev, Axund Məhəmməd Pişnamazzadə və Yusif bəy Yusifbəyli başçılıq edirdilər. Q.Fəttahov, M.H. İsmayılzadə, H.M.Həmzəyev, M.Xəlilov, Hacı Əli Hüseynzadə də təşkilatın üzvləri idilər.

Təşkilat əvvəlcə özünü "Turk sosial-federativ inqilabi komitəsi" adlandırır, bu adla vərəqələr buraxırdı. Azərbaycan xalqına qarşı törədilən soyqırımlar ilə bağlı bu vərəqələrdə türk-müsəlman əhaliyə müraciət edilir və onlar bütün vərəqləri milli qırğınların əsas təşkilatcısı olan çar hökumətinə qarşı yönəltməyə çağırılırdı. Komitənin Qafqaz xalqlarına müraciətində onları birliyə, Rusiya hakimiyyətinə qarşı mübarizəyə dəvət edilir və göstərilirdi ki, Qafqaz xalqları çar hökumətindən özləri üçün bərabər hüquqlar alaraq, birləşib muxtariyyət yaratmalıdırlar.

Azərbaycanda federalizm ideyaları ilə ilk dəfə çıxış edən bu komitə 1905-ci ilin ortalarında "Qeyrət" təşkilatının əsasını qoydu. “Qeyrət” firqəsi gürcü sosial-federalist partiyası ilə də əlaqələr yaratmışdır. Təşkilat Bakıda və Şuşada da fəaliyyət göstərirdi. “Qeyrət” üzvləri əhali arasında federalizm ideyalarının təbliği ilə yanaşı, sosial-demokratlarla birlikdə mitinqlərdə iştirak edərək, millətlərarası toqquşmaları dayandırmağa çarpışırdı.

Balkan müharibələrinin (1911-1912) başlanması və Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin kəskinləşməsi ilə əlaqədar Azərbaycan, eləcədə gürcü sosial-federalistlərin fəaliyyəti genişləndi. Rusiya tərkibində muxtariyyət ideyalarının təbliğatçıları çar hakimiyyəti üçün təhlükə törətdiyindən onlara qarşı repressiyalar başlandı. “Qeyrət”in bəzi üzvləri (H.M.Həmzəyev, M.Xəlilov və başqaları) həbs olundular, təşkilatın fəaliyyəti dayandırıldı. Azərbaycan sosial-federalistləri Fevral inqilabından (1917) sonra "Türk Ədəmi-Mərkəziyyət partiyası" adı ilə yenidən fəaliyyətə başladılar.